

Bi-quarterly Journal of "Islamic Economics Studies"
Vol. 15, No. 2, (Serial 30), Spring and Summer 2023

Research Article

doi: 10.30497/ies.2024.244870.2175

Received: 2023/08/17

Accepted: 2024/02/28

Opportunities and threats of cryptocurrency exchanges with emphasis on resistance economy

Esmail Zaree Kosha[□]

Alireza Salimi^{□□}

Sayed AliReza Hosaini^{□□□}

Abstract

The economic sanction against specific country like Iran causes to find a way to compensate its effect. But recommended solution should follow the country culture. One of them is using of cryptocurrency. Therefore, understanding the complexities and similarities of cryptocurrencies, to explaining the position of this emerging phenomenon, also provides the basis for using their capacities and opportunities. The study using "contextual theory" approach. The designed conceptual model and in order to achieve a deep understanding of the current situation, a number of experts and officials in the related fields of Islamic economy interviewed. The findings indicated that the financial and economic need Diversification of financial exchanges, elimination of deficiencies and the need to compensate needs are known as the most important environmental and social factors. According to the opinions presented, taking advantage of new capacities, creating a field for participation and developing activities based on Islamic economy, moving jurisprudence towards new issues, circumventing and defeating sanctions, helping to cultivate talents and capacities, eliminating the need for bank usury systems, paying attention to the aspect government jurisprudence, including rules like loss and waste, from the positive and unknown consequences of the rules and regulations of activity in the cryptocurrency market, religious concepts, the possibility of money laundering, creating a platform for international public supervision over the country's economic elements, neglecting the goals of the Islamic economy, unfair distribution of wealth, lack of Adherence to Shariah laws and regulations has been introduced as one of the negative consequences of using cryptocurrencies.

Keywords: Cryptocurrency, jurisprudence, Islamic economy, money, blockchain, financial exchanges.

□ Ph.D student, Jurisprudence and Fundamentals of Law, Islamic Azad University, Mahalat Branch, I.R.Iran (Corresponding author).

Ekousha1979@gmail.com

0000-0003-6087-7541

□□ Assistant Professor, Jurisprudence and Fundamentals of Law, Faculty of Law, Islamic Azad University of Mahalat, I.R.Iran.

Alisalimi1351631@gmail.com

0009-0007-3928-4011

□□□ Assistant Professor, Jurisprudence and Fundamentals of Law, Faculty of Law, Islamic Azad University of Mahalat, I.R.Iran.

Sayed150@gmail.com

0000-0002-5130-9265

دوفصلنامه علمی «مطالعات اقتصاد اسلامی»، مقاله پژوهشی، سال پانزدهم، شماره دوم (پیاپی ۳۰)، بهار و تابستان ۱۴۰۲، صص. ۶۶۹-۶۷۸

مقاله برای اصلاح به مدت ۲۸ روز نزد نویسندگان بوده است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۹

فرصت‌ها و تهدیدهای مبادلات رمزارزها با تأکید بر اقتصاد مقاومتی

اسماعیل زارعی کوشا*

علیرضا سلیمی

سیدعلیرضا حسینی***

چکیده

تحریم اقتصادی به‌عنوان ابزاری علیه کشورهای خاص مانند ایران باعث گردیده تا به‌دنبال راهی برای مقابله آن بود. ولی لازم است راه‌حل پیشنهادی با ارزش‌های حاکم بر آن کشور منطبق باشد. یکی از راه‌ها استفاده از رمزارزها است؛ بنابراین، شناخت پیچیدگی‌ها و شبهات رمزارزها علاوه بر تبیین جایگاه این پدیده نوظهور، در صورت پذیرفته شدن، زمینه‌ساز استفاده از ظرفیت‌ها و فرصت‌های مناسب از آن‌ها را نیز فراهم می‌کند. در این تحقیق با استفاده از رویکرد «نظریه زمینه‌ای»، به طراحی الگوی مفهومی پرداخته‌ایم و برای دستیابی به درک عمیقی از اوضاع و شرایط موجود با تعدادی از کارشناسان و مسئولان حوزه‌های مرتبط اقتصاد اسلامی مصاحبه شد. یافته‌ها نشانگر آن است که نیاز مالی و اقتصادی، تنوع‌بخشی به مبادلات مالی، رفع نواقص و لزوم جبران نیازها به‌عنوان مهم‌ترین عوامل محیطی و اجتماعی هستند. همچنین مطابق نظرهای ارائه شده بهره‌گیری از ظرفیت‌های جدید، ایجاد زمینه مشارکت و توسعه فعالیت‌های مبتنی بر اقتصاد اسلامی، تحرک فقه به‌سوی موضوعات جدید، دور زدن و شکست تحریم‌ها، کمک به پرورش استعدادها و ظرفیت‌ها، بی‌نیازی از سیستم‌های ربوی بانک‌ها، توجه به جنبه‌های فقه حکومتی ازجمله قواعدی نظیر ضرر و اتلاف از پیامدهای مثبت و مجهول بودن ضوابط و مقررات فعالیت در بازار رمزارزها با مفاهیم دینی، امکان پول‌شویی، ایجاد بستر نظارت عمومی بین‌المللی بر عناصر اقتصادی کشور، غفلت از اهداف کلان اقتصاد اسلامی، توزیع ناعادلانه ثروت، عدم پابندی به قوانین و مقررات شرعی، از پیامدهای منفی بهره‌گیری از رمزارزها معرفی شده است.

واژگان کلیدی: رمزارز، فقه، اقتصاد اسلامی، پول، بلاک‌چین، مبادلات مالی.

* دانشجوی مقطع دکتری، فقه و مبانی حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد محلات، محلات، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

Ekousha1979@gmail.com

0000-0003-6087-7541

** استادیار، فقه و مبانی حقوق، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی محلات، محلات، جمهوری اسلامی ایران.

Alisalimi1351631@gmail.com

0009-0007-3928-4011

*** استادیار، فقه و مبانی حقوق، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی محلات، محلات، جمهوری اسلامی ایران.

Seyed150@gmail.com

0000-0002-5130-9265

مقدمه

در دوران کنونی، پدیده‌های مجازی واقعیت‌های رو به رشدی هستند که روزبه‌روز ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی را دربرمی‌گیرند و مسائل، مخاطرات و فرصت‌های متفاوتی رقم می‌زند. یکی از پدیده‌های نوظهور، پول مجازی یا ارز رمزنگاری شده است که سرعت رشد آن در جهان رو به گسترش است و در کشور ما نیز سرعت گسترش و استقبال مردم از این نوع پول رو به رشد است. پول مجازی با توجه به گسترش آن در دنیا توانسته نظام‌های مالی دنیا را تحت تأثیر قرار دهد. امروزه حدود هزار پول مجازی منتشر و در دنیا وجود دارد که مهم‌ترین آنها بیت‌کوین است.

ارزهای رایج، مانند دلار، تحت نظارت یک بانک مرکزی هستند که عرضه پول را به‌منظور ثبات در قیمت‌ها مدیریت می‌کنند. این بانک‌ها می‌توانند اقدام به چاپ پول کنند و یا در صورت نیاز، بخشی از پول‌های در گردش در بازار را جمع‌آوری کنند و از طریق سیاست‌های پولی مانند تنظیم نرخ بهره بانکی دست به مدیریت پول‌ها بزنند. ارزهای دیجیتال بر بنیان شبکه زنجیره‌های بلوکی یا بلاک‌چین فعالیت کرده و ابتکاری اینترنتی شبیه پول بدون پشتوانه است و به‌گونه‌ای تنظیم شده است که در سطره مدیریتی هیچ بانک یا نهادی قرار نمی‌گیرد (حسینی مقدم و فرزین‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱). روش استخراج بیت‌کوین فرایندی است که در آن، افراد قدرت محاسباتی رایانه یا دستگاه استخراج (ASIC) خود، یعنی ظرفیت سی‌پی‌یو را در اختیار شبکه می‌گذارند و در ازای آن از شبکه پاداش می‌گیرند (آقازاده، ۱۴۰۱).

استخراج‌کننده‌ها یا ماینرها امنیت شبکه رمز ارز را تأمین و تراکنش‌ها را در بلاک‌چین ثبت می‌کنند. تراکنش‌ها در قالب‌هایی به نام «بلاک» ثبت و وارد بلاک‌چین یا همان پایگاه داده رمز ارز می‌شوند. هر وقت ماینری موفق شود یک بلاک را استخراج کند، مقداری رمز ارز جدید ایجاد می‌شود و سیستم آن را به‌عنوان پاداش به ماینر منتقل می‌کند. با استفاده از رشته‌هایی از اعداد ناشناس، اطلاعات درباره این تراکنش‌ها در محلی به‌نام «زنجیره بلوکی» ثبت می‌شود. این کار به‌منظور حصول اطمینان از ثبات این ارز انجام می‌شود.

زنجیره بلوکی مانند شبکه پرداختی کار می‌کند که هرگز تعطیل نمی‌شود. این شبکه

۷ روز در هفته و ۲۴ ساعت در روز به فعالیت می‌پردازد و اهمیتی نمی‌دهد موقعیت جغرافیایی شما چیست و به چه کسی پول پرداخت می‌کنید؛ بنابراین هیچ‌کسی مالکیت یا کنترل آن را در اختیار ندارد، کاملاً بدون مرز است و همه می‌توانند از طریق آن به راحتی به یکدیگر داده بفرستند. از ویژگی‌های رمزارز می‌توان به غیرمتمرکز بودن، عرضه نامحدود، غیرقابل جعل بودن، حمل و جابه‌جایی آسان، تراکنش‌های نیمه‌ناشناس و غیرقابل برگشت اشاره نمود (آقازاده، ۱۴۰۱).

نکته اصلی در این موضوع این است که با توجه به ویژگی‌ها و شرایط خاص رمزارزها که آن را به عنوان یکی از واقعیت‌های عصر حاضر در نظام اقتصادی تبدیل کرده است، چه موضوعات و مخاطراتی از جنبه فقهی در کاربرد و بهره‌مندی از این نوع ارزها وجود دارد که در این پژوهش بدان پرداخته شده است.

۱. پیشینه پژوهش

بیاتی و همکاران (۱۴۰۲)، در تحقیقی با عنوان «بررسی فقهی رمزارزها با تمرکز بر اشکالات ناشی از واحد مبادله‌بودن و ساختار الکترونیکی آنها»، ضمن شناسایی ماهیت و ویژگی‌های خاص رمزارزها که تنها راه شناسایی و استنباط دقیق احکام شرعی مسائل مرتبط می‌باشد، به اشکالات وارده بر صحت معاملات با رمزارزها پرداخته و معتقدند بسیاری از شبهاتی که حول شرعی بودن آنها به وجود آمده، ناشی از عدم شناخت ماهیت و فناوری ساخت آنها و مبادله با آنها بر اساس این فناوری است. حکم به حرمت عملیات استخراج رمزارز و حرمت معامله با آنها از منظر فقه امامی از حیث حکم اولی بسیار دشوار است. ایشان معتقدند معامله با رمزارزها به عنوان حکم اولی است و اگر استفاده از آنها مفاسدی داشته باشد که ولی فقیه استفاده از آن را صلاح نبیند، معامله با آنها جایز نخواهد بود.

کشاورزی و همکاران (۱۴۰۲)، در تحقیقی با عنوان «تحلیل فقهی - اقتصادی مالیت رمز ارزها در اقتصاد اسلامی»، با اشاره به گسترش پول‌ها و دارایی‌های رمزنگاری شده مجازی (رمزارزها) به موضوع مالیت آنها پرداخته و نتیجه‌گیری نموده‌اند که اولاً، شرع مقدس در نظام پولی و مبادلات جایگاه ویژه‌ای برای مردم و عرف عقلا در نظر

گرفته ولی حکومت اسلامی را موظف کرده تا در جهت امضاء مالیت پول و سایر ضوابط معاملات نظارت داشته باشد. ثانیاً، علاوه بر ملاک‌های عرفی، ملاک‌های دیگری برای مالیت در نظر گرفته است. ثالثاً، کلیه رمزارزش‌ها مخصوصاً رمزارزش‌های قابل استخراج مبتنی بر قواعد اسلامی، شرایط مالیت در اسلام را دارند ولی باتوجه به شرایط کشور اسلامی، در دایره فقه حکومتی ممکن است شرایط و ضوابط معاملات را رعایت نکنند.

امینی‌نیا و جلیلی (۱۴۰۱)، در پژوهشی با عنوان «تحلیلی بر مزایا و معایب رمزارزها در توسعه اقتصاد بین‌الملل»، ضمن معرفی مفاهیم و ارائه ابعاد مختلف ارزهای دیجیتال، به تأثیر آن بر توسعه اقتصاد بین‌الملل پرداخته‌اند. آن‌ها مهم‌ترین موضوع بازار ارزهای رمزنگاری شده را استفاده از ارزهای دیجیتالی در سرمایه‌گذاری‌های تجاری مانند استارت‌آپ‌ها و انجام معاملات در سطح بین‌المللی دانسته که موجب حرکت بسیاری از کشورها به سمت استفاده گسترده از این نوع ارزها شده است. همچنین در ادامه یکی از مهم‌ترین مزایای استفاده از ارز دیجیتال در تجارت بین‌المللی را مربوط به کارمزد معاملات و انتقال هزینه دانسته و گفته‌اند دغدغه اصلی تجار و بازرگانان در انجام معاملات برون‌مرزی تفاوت نرخ ارز کشورهای مختلف است.

خورسندی کوچصفهانی و چیتسازان (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان «واکاوی ارزهای دیجیتال از منظر فقه حقوق»، ارزهای دیجیتال را نوعی از پول در فضای مجازی می‌دانند که در بستر شبکه اینترنت به‌وجود آمده‌اند و دارای ماهیت پولی‌اند و از منظر فقهی مال محسوب می‌شوند و ازجمله عیون به‌شمار می‌روند. آن‌ها ماهیت ارزهای دیجیتال را ساده دانسته و معتقدند تا رفع ابهامات و معایبی که در مورد ارزهای دیجیتال مطرح است، این ارزها از تأیید شرعی بهره‌مند نیستند.

غلامی‌معاف و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان «رمزارز بیت‌کوین و خدمات ملی و فراملی آن»، ضمن بررسی وضعیت ارز دیجیتال بیت‌کوین در ایران و قابلیت‌های مختلف آن به این نتیجه رسیده‌اند که به‌دلیل عدم دخل و تصرف بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری که ناشی از فناوری بلاک‌چین است، می‌توان از بیت‌کوین به‌جای پول در مراودات مالی کشور در شرایط تحریمی و فشار اقتصادی استفاده نمود.

آذری و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان «بررسی احکام فقهی ارز مجازی»، به این نتیجه رسیده‌اند که دیدگاه فقه در مقابل با موارد مستحدثه مالی از جمله بیت‌کوین تأییدی است. پول مورد تأیید فقه شیعه محصور به وجوه نقد نیست. مالیت یک ارز رابطه مستقیمی با مطلوبیت آن در میان مردم و عرف عقلا دارد. در فقه شیعه هیچ قید و مبنایی بر آنکه مالیت ایجاد شده از مزایای مصرف‌گرایی باشد، وجود ندارد و ارز مجازی و بیت‌کوین مالیت دارد.

نوروزی و شعبانی (۱۴۰۰)، در «بررسی فقهی انتشار رمزارز نفت‌پایه توسط جمهوری اسلامی ایران»، با اشاره به محدودیت‌های پیش‌روی جمهوری اسلامی ایران در صحنه بین‌الملل معتقدند رمزارزها می‌توانند در جایگاه ابزاری کارآمد جهت تأمین مالی پروژه‌های بخش بالادستی صنایع نفت و گاز به‌عنوان یکی از بخش‌های راهبردی کشور به ایفای نقش بپردازند. آنان به بررسی ابعاد فقهی متناسب با موضوع رمزارز نفت‌پایه جمهوری اسلامی ایران پرداخته و نتیجه گرفته‌اند از میان انواع رمزارزهای قابل انتشار، تنها توکن‌های تأمین مالی مشارکت مبتنی بر نفت تولیدی به‌دلیل احراز شرایط صحت عقد، عدم اکل مال به باطل، عدم وجود ربا، عدم وجود غرر و عدم وجود ضرر، منطبق با موازین شرعی می‌باشد.

موسویان (۱۳۹۹)، در تحقیقی با عنوان «مشروعیت رمزارزها از منظر فقه حکومتی و فردی»، می‌گوید رمزارزها از منظر فقه فردی یک نوع مال بوده و معاملات آن‌ها ربوی و غرری نیست؛ اما، از منظر فقه حکومتی به استناد ادله‌ای مانند قاعده نفی ضرر، احترام، اقدام و عدالت که همگی مانع از اجرای سیاست‌های نادرست پولی و افزایش بی‌رویه حجم پول در نظام اقتصادی اسلامی می‌شوند، مقتضی است تا زمانی که از طرف حاکمیت، نظم حقوق برای کنترل رمزارزها در اقتصاد کشور ترتیب داده نشده، از معاملات در زمینه رمزارزها جلوگیری شود.

حسینی‌مقدم و فرزین‌فر (۱۳۹۸)، در تحقیقی با عنوان «تحلیل وضعیت زنجیره‌های بلوکی و معاملات ارزهای دیجیتال از منظر حقوق ایران و فقه امامیه»، اظهار داشته‌اند، مزایای زنجیره‌های بلوکی، طیف گسترده‌ای از فرایندهایی چون ثبت و تبادل اطلاعات و دارایی‌های نامشهود مانند رأی‌گیری الکترونیک، اختراع، حمل‌ونقل و بیمه را به همراه

خواهد داشت. از سوی دیگر ارزهای دیجیتال نوعی پول محسوب شده و می‌توانند مانند پول ثمن معامله قرار گیرند، چراکه با دلایل ارائه شده معاملات آن‌ها ربوی و غرری نیست. ایشان در این تحقیق بیان داشته‌اند می‌توان از رهگذر مفهوم‌شناسی بلاک چین و ارزهای دیجیتال مشروعیت یا عدم مشروعیت بیع ارزهای دیجیتال را شناسایی کرد.

رجبی (۱۳۹۷)، در تحقیقی با عنوان «ارز مجازی، قانون‌گذاری در کشورهای مختلف و پیشنهادها برای ایران»، پس از بررسی موضوعات مرتبط و قوانین رمزارزها در کشورهای مختلف به تلاش‌های گسترده برای انتقال بین‌المللی وجه در عین مبارزه با پول‌شویی و مالیات برانتقال آن‌ها اشاره کرده و به ضرورت فعالیت بخش‌های مختلف برای سامان‌دهی وضعیت ارزهای مجازی تأکید می‌نماید.

سلیمانی‌پور و همکاران (۱۳۹۶)، در تحقیقی با عنوان «بررسی فقهی پول مجازی»، درصدد ماهیت‌شناسی پول مجازی برای شناسایی احکام شرعی مترتب بر پول مجازی و استفاده از آن در نظام پولی و بازار سرمایه اسلامی بوده و معتقدند برخی عناصر و اجزای تشکیل‌دهنده پول مجازی مانند ماهیت پول و پشتوانه آن، خصوصی‌بودن، الکترونیکی بودن و ورود پول مجازی به دنیای حقیقی مطرح بوده که مهم‌ترین ملاحظه پذیرش پول مجازی در نظم کنونی پول، سامان نظام در پول حقیقی و مجازی در کنار یکدیگر است.

فرقان‌دوست حقیقی و نذاف (۱۳۹۶)، در تحقیقی با عنوان «مروری بر رمزارزها، فرصت‌ها و تهدیدها»، ضمن اشاره به بحران مالی و بی‌اعتمادی به نهادهای مرکزی در سال ۲۰۰۹ بازارهای مالی جهان به ظهور ارزهای مجازی و یا رمزارزها اشاره کرده و می‌افزایند، طی زمان بسیار کوتاهی این نوع پول‌ها توانستند جایگاه خود در مبادلات روزانه مردم را پیدا کنند و اگرچه حاکمیت‌ها نسبت به پذیرش این نوع از پول مقاومت نشان داده‌اند و برخوردهای متناقضی در این زمینه وجود دارد؛ اما، مخترعان این نوع پول‌ها و فعالان مالی با تلاش برای رفع چالش‌ها و ایجاد نوآوری مالی در این عرصه، سعی در گسترش این پدیده دارند. در زمان عادی هرچه اختلاف بین هزینه ارز الکترونیکی و ارز بانکی کوچک‌تر شود تمایل به استفاده از ارزهای بانکی بیشتر می‌شود و هرچه این اختلاف بیشتر شود مانند زمان‌هایی که خبر درباره وضعیت سیستم بانکی

منتشر شود، تمایل به استفاده از ارز دیجیتال بیشتر خواهد شد. همان‌گونه ملاحظه شد در پژوهش‌های مذکور به فرصت‌ها و تهدیدهای رمزارزها پرداخته شده؛ اما بررسی این موضوع از حیث اهمیت و مبتنی بر اقتصاد اسلامی و همچنین برگرفته از نظریات کارشناسان و دست‌اندرکاران این موضوع امری بدیع و ضروری است که در این پژوهش سعی بر انجام و ارائه آن شده است.

۲. چهارچوب نظری

برای بررسی رمزارزها از منظر فقه، باید دو سطح شخصی و حکومتی را مدنظر قرار داد؛ سطح فقه شخصی که به مسائل نگاه شخصی دارد و سطح فقه حکومتی که با نگاه کلان و نظام‌مند به موضوعات و نهادها می‌پردازد. ازسویی دیگر مسائلی چون مالیت اعتباری رمزارز و مثلی یا قمی بودن آن مطرح است برخی معتقدند مالیت ارزهای مجازی یک مالیت اعتباری بوده و ارزش آن را یا باید به‌خاطر یک اعتماد و اقبال عمومی برای پذیرش آن و یا به آن الگوریتم پیچیده ریاضیات که درنهایت منجر به مالیت رمزارز شده است، بدانیم رمزارز نه از جنس کیل است و نه از جنس موزون بلکه معدود بوده و امکان ربای معاملی در رمزارز منتفی است (ربانی موسویان، ۱۳۹۹، ص. ۶۴).

آنچه در زمینه صحت شرعی رمزارز بیشتر مورد اهمیت است، جنبه‌های فقه حکومتی ازجمله قواعد فقهی لاضرر، اختلال نظام و اتلاف است که باید آن‌ها را در مورد رمزارزها مورد تأمل قرار داد. همچنین مباحثی نظیر غرر و ربا در رمزارز نیز مطرح است. برخی به‌دلیل ناآشنایی و وجود ابهامات فراوان از این مباحث عبور کرده‌اند که به نظر می‌رسد عدم توجه به آنها چالش‌ها و تهدیدهایی به همراه دارد که مهم‌ترین آن‌ها امکان پول‌شویی و کاهش قابلیت کنترل بر انتقال‌های مالی، نظارت عمومی بین‌المللی بر عناصر اقتصادی یک کشور به‌خصوص عنصر سرعت گردش پول، نوسانات و تغییرات قیمتی بالا ناشی از سفته‌بازی، توزیع ناعادلانه ثروت ازجمله تهدیدهای بیت‌کوین برای نظام اقتصاد اسلامی است؛ اما از سویی این نوع نظام پولی در کنار سایر تهدیدهایی که می‌تواند برای نظام اقتصاد اسلامی داشته باشد، فرصت‌های زیادی نیز دارد که اگر به نحو مطلوب از آن‌ها استفاده شود، اثرهای مثبت آن در اقتصاد

کلان کشور قابل مشاهده خواهد بود؛ این فرصت‌ها عبارت‌اند از: ایجاد فرصت برای ارائه پول مورد نظر اسلامی، عدم نیاز به بانک و سیستم ربوی بانکداری، تحرک فقه از موضع انفعالی به موضع فعالی، دورزدن تحریم‌ها و کارشکنی‌های اقتصادی دشمنان اشاره نمود. رمزارز ازجمله پدیده‌هایی است که مراکز فقهی هنوز به‌طور جدی در بحث موضوع‌شناسی آن ورود نکرده‌اند و به‌همین دلیل احکام فقهی و شرعی متناسب با آن شکل نگرفته است (صدای حوزه، ۱۳۹۹).

مجموع دیدگاه‌های ارائه شده در خصوص ماهیت و چیستی رمزارز را در سه نظریه می‌توان بررسی کرد. نظریه ابزاری یا ابزارانگاری که مطابق آن فناوری هدف نبوده بلکه وسیله‌ای در خدمت اهداف انسان است و نسبت به وجود آدمی و ماهیت جامعه امری عارضی و ارزش آن تابع اهداف غیرفناورانه است (کریستیانز، ۱۳۸۵، ص. ۲۲).

بر طبق این نظریه، از آنجاکه ماهیت فناوری و ازجمله رمزارز به جهان‌بینی انسان شکل می‌دهد و این تسخیر و اقتدار به‌دلیل ماهیت مستقل، با هیچ واقعیت دیگری قابل جهت‌دهی و جهت‌یابی نیست، تلاش برای دینی ساختن رمزارز، بی‌فایده یا بی‌معنا خواهد بود. به بیان دیگر، فناوری به‌دلیل ماهیت متصلب و جهت‌یافته‌اش، رابطه مشخصی با دین ندارد و دین نیز نمی‌تواند در پرتو ارتباط، آن را همسو با خود جهت دهد و نظریه اقتضا یا اقتضاگرایانه که بر طبق آن، رمزارز نیز همانند هر مصنوع فناورانه دیگر، اقتضائات، ظرفیت‌ها، امکانات و محدودیت‌های خاصی دارد که می‌توان با بررسی و شناخت دقیق آن‌ها و مدیریت و مهندسی متناسب از حداکثر قابلیت آن‌ها بهره‌گیری نمود؛ و قابلیت‌ها و اقتضائات موجود رمزارز به تبع اوضاع و شرایط متغیر فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، مذهبی و... جامعه استفاده‌کننده، همواره امکان قبض و بسط داشته و همه جوامع به یک اندازه از ظرفیت شناخته‌شده و بالفعل نیز استفاده نمی‌کنند این نظریه در مقایسه با دو نظریه مزبور از واقع‌نمایی و مقبولیت بیشتری برخوردار بود و در تحلیل رابطه میان دین و رمزارز نیز مبنای مناسب و تأییدشده‌ای به نظر می‌رسد (محمدی، ۱۳۸۲، ص. ۲۰۵).

۳. روش پژوهش

در میان روش‌های متداول برای انجام پژوهش‌های کیفی، استفاده از رویکرد «نظریه زمینه‌ای»^۱، که نوعی روش تحقیق کیفی است، برای این پژوهش انتخاب شد.

گراندد تئوری برای بررسی فرایندهای اجتماعی موجود در تعاملات انسانی و ساختار و روندی که منجر به آن شده است و به‌طور خاص برای پژوهش‌های اکتشافی که به دنبال نظریه‌پردازی یا دستیابی به الگو هستند، مناسب است و از روش‌های کدگذاری باز، محوری و گزینش برای تحلیل داده‌ها استفاده شد. روش گراندد، یک رویکرد استقرایی برای کشف مفاهیم است و سازوکاری ارائه می‌دهد تا مفاهیم مهم موضوع پژوهش بر اساس داده‌ها شناسایی شوند. در زمانی که نظریه‌ای در موضوع مورد نظر وجود ندارد یا نظریه‌های موجود پراکنده بوده و مفاهیم مبهم هستند، با استفاده از روش داده‌بنیاد می‌توان به طراحی الگوی مفهومی پرداخت (فتحی نجفی و لطیف‌نژاد رودسری، ۱۳۹۵).

نظریه زمینه‌ای که با عناوینی چون نظریه داده‌بنیاد، مبنایی یا بنیادی نیز شناخته می‌شود، نخستین بار توسط گلیزر و استراوس^۲ (۱۹۶۷) تنظیم و ارائه شد. این رویکرد بر کشف نظریه از داده‌های میدانی به صورت استقرایی و بر مبنای تحقیق اجتماعی تمرکز می‌کند. این روش به هیچ نوع داده خاص، راهبرد پژوهشی یا علائق نظری مشخصی تعهدی ندارد و تنها در پی توسعه مفاهیم است. درواقع، ترکیب داده‌ها در قالب چهارچوب‌های مفهومی است که در رفت‌وبرگشت دائم میان داده‌ها و تحلیل‌ها ساخته می‌شود، یعنی از جمع‌آوری نظام‌مند داده‌ها به دست می‌آید. این کار با هدف رسیدن به نظریه یا مدلی است که در دل داده‌ها قرار گیرد (ذکایی، ۱۳۸۱، ص. ۵۴).

به‌طورکلی، چنان‌که مورس و ریچاردز^۳ (۲۰۰۲) نوشته‌اند: از نظریه مبنایی می‌توان در انواع پژوهش‌های کیفی مبتنی بر تجارب افراد در موقعیت‌هایی که احتمال تغییر آن‌ها می‌رود، استفاده کرد. در زمینه‌های مختلفی که درک واقعیت، فرایندی اساسی است؛ مانند انواع مطالعات اجتماعی، فرهنگی و... (ایمان و محمدیان، ۱۳۸۷، ص. ۳۸). عناصر اصلی این روش عبارت‌اند از: مفاهیم^۴، مقولات^۵ و گزاره‌ها^۶. دستیابی به نظریه

1. Grounded Theory
2. Glaser & Strauss
3. Morse & Richards
4. concepts

زمینه‌ای، نتیجه مفهوم‌سازی از داده‌ها است (ایمان و محمدیان، ۱۳۸۷، ص. ۵۵). در این راستا، رویدادها و اتفاقات معرف‌های بالقوه پدیده‌ها در نظر گرفته و تحلیل می‌شوند و در مرحله بعد، پژوهشگر برچسب مفهومی به آن‌ها می‌زند. در این نظریه، مقولات در سطح دوم و بالاتر از مفاهیم قرار دارند و انتزاعی‌تر هستند. مقولات که در واقع حاصل گروه‌بندی مفاهیم هستند، سنگ‌بنای نظریه‌سازی به‌شمار می‌روند. عنصر سوم نظریه زمینه‌ای، گزاره‌ها هستند که نشانگر روابط تعمیم‌یافته بین مقوله و مفاهیم آن و نیز بین مقولات ناپیوسته هستند. گلیزر و استراوس آن‌ها را نوعی فرضیه تلقی کرده‌اند. گزاره‌ها دربرگیرنده روابط مفهومی هستند (استراوس و کوربین^۷، ۱۳۹۰، ص. ۷).

ساختن و تدوین مفاهیم، مقولات و گزاره‌ها در نظریه زمینه‌ای، گردشی است. یعنی جریان تحقیق، سیال است و محقق مرتب برای اصلاح، تغییر و رسیدن به مدل یا نظریه مناسب به مراحل قبلی رجوع می‌کند. به این ترتیب، محقق ناگزیر است برای ارائه تبیین یا تفسیر خود از واقعیت، روابط اولیه کشف یا مشاهده شده خود را موقتی فرض کند و به‌طور مرتب آن‌ها را با شواهد دیگری که در جریان گردآوری اطلاعات به‌دست آمده است، مقایسه کند. در ساختن نظریه زمینه‌ای، پنج مرحله تحلیلی کلی (و نه لزوماً متوالی) طی می‌شود که عبارت‌اند از: طراحی تحقیق، جمع‌آوری اطلاعات، مرتب‌کردن داده‌ها، تحلیل داده‌ها و مقایسه ادبیات. البته هر یک از این مراحل خود شامل مراحل جزئی‌تری نیز می‌باشند (ذکایی، ۱۳۸۱، ص. ۵۷).

نخستین گام، تعریف پرسش‌های تحقیق است، به‌نوعی که برای موضوع تحقیق مناسب باشند. گام بعدی، انتخاب نمونه‌ها است که مطابق با اصل نمونه‌گیری نظری^۵ انجام می‌شود. نمونه‌گیری نظری فرایند گردآوری داده‌ها برای تولید نظریه است که به موجب آن، تحلیل‌گر به‌طور همزمان، به جمع‌آوری، کدگذاری و تحلیل داده‌های خود می‌پردازد؛ بنابراین نمی‌توان پیش از انجام عملی تحقیق، درباره نمونه‌گیری تصمیم‌گیری کرد؛ زیرا این تصمیم‌ها در خلال فرایند تحقیق خود را ظاهر می‌کنند (استراوس و

5. categories

6. propositions

7. J. Corbin

8. Theoretical sampling

کوربین، ۱۳۹۰، ص. ۱۹۲).

معیار قضاوت درباره پایان نمونه‌گیری، «اشباع نظری»^۹ مقوله یا نظریه به‌دست‌آمده است. حجم نمونه در مطالعات کیفی به سطح اشباع نظری پرسش‌های تحقیق بستگی دارد. در این پژوهش‌ها، به لحاظ نظری بی‌نهایت امکان برای افزودن اشخاص به نمونه‌ها وجود دارد؛ اما ضروری است که معیاری برای محدودکردن نمونه‌گیری به‌شکلی موجّه، تعریف و مشخص شود چه زمانی می‌توان از انتخاب موارد بیشتر دست برداشت. گلیزر و استراوس، معیاری برای این منظور ارائه داده‌اند که به معیار «اشباع نظری» معروف است. براین‌اساس، نمونه‌گیری و افزودن بر اطلاعات هنگامی به پایان می‌رسد که «اشباع نظری» یک مقوله یا گروهی از موارد حاصل شود و دیگر اطلاعات جدیدی به‌دست نیاید (فلیک^{۱۰}، ۱۳۹۰، صص. ۱۳۸-۱۴۰).

به نوشته کوهن^{۱۱} و همکاران (۲۰۰۷)، «اشباع داده زمانی رخ می‌دهد که داده بیشتری که سبب توسعه، تعدیل و بزرگترشدن یا اضافه‌شدن به نظریه موجود گردد به پژوهش وارد نشود». به عبارت دیگر، زمانی که تمام منابع اطلاعاتی، اطلاعات مشابهی را در اختیار بگذارند به اشباع رسیده‌ایم و ورود افراد جدید، تأثیر خاصی در جمع‌بندی نهایی نخواهد داشت (نقل در رنجبر و دیگران، ۱۳۹۱، ص. ۲۴۵).

رویکرد نظریه زمینه‌ای، استفاده از داده‌های متنوع را که ابعاد مختلف پدیده واحدی را نشان دهند، توصیه می‌کند. چنان‌که گلیزر و استراوس می‌نویسند: «اگرچه تحلیل‌گر می‌تواند تأکید خود را بیش‌تر بر یک تکنیک جمع‌آوری اطلاعات قرار دهد؛ اما نمونه‌گیری نظری برای اشباع یک مقوله، امکان پژوهش چندجانبه‌ای را فراهم می‌سازد که در آن محدودیتی برای تکنیک‌های جمع‌آوری داده‌ها وجود ندارد» (Glaser & Strauss, 1967, p. 65).

مرحله بعد، تحلیل داده‌ها است. تجزیه و تحلیل داده‌ها برای هر مورد (نمونه) بر اساس مفاهیمی صورت می‌گیرد که در جریان کدگذاری به‌دست می‌آید. «کدگذاری فرایندی محوری است که امکان رسیدن به یک مدل یا نظریه را بر اساس داده‌ها فراهم

9. Theoretical saturation

10. U. Flick

11. L. Cohen

می‌سازد» (Strauss & Corbin, 1990, p. 57).

استراوس و کوربین سه نوع کدگذاری آزاد یا باز^{۱۲}، محوری^{۱۳} و انتخابی یا گزینشی^{۱۴} را از یکدیگر تفکیک می‌کنند که ضرورتاً توالی خاصی را نشان نمی‌دهند و صرفاً جنبه تحلیلی دارند (ذکایی، ۱۳۸۱، ص. ۶۳).

«حساسیت نظری^{۱۵}» محقق، در نظریه زمینه‌ای یکی از اصول مهم به‌شمار می‌رود. مفهوم حساسیت نظری، بر ویژگی‌های فرد دلالت دارد و نشان‌دهنده آگاهی او از ظرافت‌ها و توجه به معانی داده‌ها در تحقیق است. این اصل مهم، موجب می‌شود که پژوهشگر با دوری از تعصبات فکری، به گردآوری و تحلیل داده‌ها بپردازد. حساسیت نظری به ویژگی بصیرت و مهارت محقق در معنی‌دار نمودن داده‌ها، درک و قدرت تجزیه و تحلیل عناصر مربوط از عناصر نامربوط اطلاق می‌شود که باید در تمام روند تحقیق به‌عنوان یک اصل کلی رعایت شود. توجه به بازاندیشی، کیفیت فرایندها و نتایج را ارتقاء داده و حساسیت محقق را در ارتباط با شرکت‌کنندگان افزایش می‌دهد (جوادی پاشاکی و درویش‌پور، ۱۳۹۸، ص. ۵۷).

۴. روش نمونه‌گیری

در پژوهش حاضر، نمونه‌گیری در دو بخش مجزا و برای دو هدف متفاوت انجام شد. در بخش اول تعدادی از کارشناسان و اساتید حوزه‌های مرتبط با موضوع پژوهش، به روش نمونه‌گیری هدفمند برای مشورت انتخاب شدند. لازم به ذکر است برای دستیابی به درک عمیقی از اوضاع و شرایط موجود، مشورت با اساتید و کارشناسان برای تعیین یک رویکرد جدید پژوهشی و پرهیز از دوباره‌کاری و تکرار مطالعات پیشین، در دستور کار قرار گرفت.

در این مرحله، از ۱۵ نفر از کارشناسان و مسئولان حوزه‌های مرتبط مشورت گرفتند و دو نفر از آنان نیز به‌عنوان همکار پژوهشی مسئولیت نظارت و مرور بخش‌های مختلف پژوهش را پذیرفتند. بدین ترتیب اولویت‌های پژوهشی برای طراحی سؤالات

12. open coding

13. axial coding.

14. selective coding

15. theoretical sensitivity

مصاحبه تعیین و مقرر شد تعدادی از افراد آسیب‌دیده در این حوزه شناسایی و مورد مصاحبه قرار گیرند.

برای بخش اصلی نمونه‌گیری، یعنی انتخاب و مصاحبه با افرادی که به‌نحوی در این زمینه صاحب‌نظر بودند از نمونه‌گیری نظری استفاده و تلاش شد تا با مراجعه به مراجع ذی‌ربط و کارشناسان، فهرستی از این افراد تهیه شود. در این راستا، پژوهشگران با توجه به سابقه فعالیت پژوهشی پروسه طولانی و تقریباً سه‌ماهه شناسایی و مصاحبه با این افراد را آغاز کردند. در نهایت، به‌رغم همکاری نکردن برخی از افراد و با وجود تمام دشواری‌ها و موانع دسترسی به این افراد که در بخش محدودیت‌های پژوهش ذکر شده است، پژوهشگران توانستند به تعدادی از افراد مناسب برای مصاحبه که حاضر به همکاری بودند، دسترسی پیدا کنند. بدین ترتیب روند اجرای مصاحبه‌ها آغاز شد و در نهایت تعداد ۱۵ مصاحبه انجام شد.

نفرات مذکور از متخصصان علوم اقتصادی، حقوق عمومی و خصوصی، فقه و مبانی حقوق به‌ویژه مدیران بخش‌های بانکی، اقتصاد پول و بانکداری، فارغ‌التحصیلان رشته‌های اقتصاد با گرایش‌های بانکداری و بانکداری اسلامی و همچنین کارشناسان و اساتید مسائل فقهی به‌ویژه متخصصان فقه اقتصادی انتخاب شدند.

پژوهشگر با حساسیت نظری، اقدام به گردآوری و تحلیل داده‌ها به‌صورت هم‌زمان پرداخت. در خلال انجام مصاحبه‌ها به تناسب بحث، پرسش‌های مصاحبه‌مورد بازنگری و اصلاح قرار گرفت و پرسش‌های جدیدی نیز برای بررسی دقیق‌تر ابعاد پژوهش طراحی شد. هر مصاحبه به‌طور متوسط ۶۰ دقیقه به طول انجامید و طی مراحل گردآوری داده‌ها و ظهور پرسش‌های جدید، برخی از مصاحبه‌شوندگان بنا به ضرورت و به‌منظور روشن شدن ابعاد دیگری از مسئله، بار دیگر مصاحبه شدند. انجام مصاحبه‌ها تا مرحله حصول اطمینان از اشباع نظری ادامه یافت.

لازم به ذکر است پس از ۱۲ مصاحبه، اشباع نظری تا حدود زیادی حاصل شد. با وجود این، برای اطمینان بیشتر، انجام مصاحبه‌ها تا مصاحبه شماره ۱۵ ادامه پیدا کرد و پس از حصول اطمینان از مشاهده داده‌های تکراری، فرایند نمونه‌گیری و مصاحبه، متوقف شد.

جدول (۱): مشخصات پاسخگویان

متغیر	شرح	فراوانی	درصد
جنس	زن	۲	۱۳
	مرد	۱۳	۸۷
	کارشناسی	۱	۷
تحصیلات	کارشناسی ارشد و سطح ۳ حوزوی	۱۱	۷۳
	دکتر و سطح ۴ حوزوی	۳	۲۰
	دانشجویان و پژوهشگران	۷	۴۷
سمت	مدیران و کارشناسان بانکی	۳	۲۰
	کارشناسان فقهی و حقوقی	۳	۲۰
	سایر کارشناسان ^{۱۶}	۲	۱۳
	۲۵ تا ۳۰	۲	۱۳
سن	۳۰ تا ۴۰	۴	۲۷
	۴۰ و بالاتر	۹	۶۰
جمع		۱۵	۱۰۰

منبع: (یافته‌های پژوهش)

۵. راهبرد تحلیل داده‌ها

برای تحلیل داده‌های کیفی گردآوری شده سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شد تا درنهایت، مدلی ارائه شود. براین اساس، فایل‌های صوتی و یادداشت‌های کتبی مربوط به مصاحبه‌های انجام شده بلافاصله پس از انجام هر مصاحبه، به دقت پیاده‌سازی و برای استخراج مفاهیم، چند مرتبه به طور دقیق خوانده شد. لازم به ذکر است تعدادی از مصاحبه‌شوندگان نیز به علل مختلف، با ضبط مصاحبه‌هایشان موافقت نکردند که البته با توجه به حساسیت موضوع تا اندازه زیادی قابل پیش‌بینی بود. در مورد این گروه از مصاحبه‌ها تلاش شد تا تمام پاسخ‌ها و واکنش‌های پرسش‌شوندگان

۱۶. تحلیل‌گر بازار سرمایه و متخصص بازاریابی

به سؤالات پژوهشگر، در همان زمان با حداکثر دقت، یاداشت‌برداری و ثبت شود. پس از انجام این مصاحبه‌ها نیز در اولین فرصت، تمام جزئیات مورد توجه، به یاداشت‌ها اضافه شد. در مورد هر دو گروه از مصاحبه‌ها، مفاهیم و مقوله‌های مهم، پس از انجام هر مصاحبه، استخراج شد. در این مرحله پس از اتمام فرایند مفهوم‌سازی، فرایند مقوله‌بندی در دو سطح مقوله‌های اولیه (سطح ۱) و مقوله‌های انتزاعی‌تر (سطح ۲) انجام شد. بدین ترتیب، پس از دستیابی به مقوله‌های اولیه و مطالعه دقیق ارتباط میان آن‌ها، مقوله‌های انتزاعی‌تر (گزاره‌ها) استخراج شد.

چنان‌که اشاره شد مرحله کدگذاری انتخابی (گزینشی)، مرحله آخر در فرایند کدگذاری داده‌های کیفی است که همراه با بررسی دقیق داده‌ها و مرور کدگذاری‌های پیشین است. در این مرحله، پژوهشگر در عمق داده‌ها به تحلیل پرداخته و آن‌ها را در قالب مدل، الگوواره یا شبه‌نظریه‌ای که همان نظریه زمینه‌ای و هدف اصلی پژوهش بوده است، ارائه می‌دهد.

در پژوهش حاضر نیز پژوهشگر با طی این فرایند و تعیین مقوله‌های اصلی و مرور منابع و اسناد موجود و همچنین مشاهدات و تجربیات به‌دست‌آمده طی مصاحبه‌ها، به ابعاد و جنبه‌های گوناگون موضوع پژوهش دست یافت. به‌تدریج و با روشن شدن ابعاد مختلف این آسیب‌ها و پس از دستیابی به مقوله محوری یا هسته، مدلی اولیه درباره موضوع شکل گرفت و با گردآوری اطلاعات تکمیلی، جنبه‌های مختلف آن کامل و تبدیل به مدل نهایی شد.

۶. اعتبار پژوهش

مبحث اعتبار در پژوهش کیفی با پژوهش کمی متفاوت است. یکی از مهم‌ترین تفاوت‌ها شیوه‌های متعدد و بسیار اعتباریابی در تحقیقات کیفی است. بررسی منابع و ادبیات تحقیق در این زمینه نشان می‌دهد، اغلب صاحب‌نظران، شیوه‌های خاص خود را برای اعتباریابی مشخص کرده‌اند، گرچه بیشتر شیوه‌ها، تقریباً یکسان است و فقط عناوین آن تغییر یافته است؛ به‌عنوان نمونه نیومن، چند نوع آزمون اعتبار به شرح زیر را معرفی می‌کند:

۱- هم‌سازی درونی: شیوه‌ای برای دستیابی به اعتبار داده‌های تحقیق میدانی که در آن محقق به توضیح موجه‌نمایی داده‌های خود می‌پردازد تا بیند آیا آن‌ها یک کل منسجم را تشکیل می‌دهند.

۲- هم‌سازی بیرونی: شیوه‌ای است برای دستیابی به روایی داده‌ها در تحقیق میدانی که در آن محقق داده‌های کیفی را با استفاده از منابع گوناگون اطلاعات کنترل کرده و آن‌ها را تأیید می‌نماید.

«ماکسول» نیز از چند شیوه برای اعتباریابی استفاده می‌کند که اعتبار نظری یکی از این موارد است. در اعتبار نظری، به کار میدانی گسترده و زاویه‌بندی نظری پرداخته می‌شود. کار میدانی گسترده به گردآوری داده‌ها در یک میدان در طول یک دوره زمانی گسترده اشاره دارد. منظور از زاویه‌بندی نظری نیز، کاربرد نظریات چندگانه در هنگام بررسی یک پدیده هدف انجام پژوهش با استفاده از دیدگاه‌ها و پرسش‌های چندگانه به‌منظور تأیید یا رد فرضیه‌ها است (ایمان و آقاپور، ۱۳۸۶، ص. ۳۹). در این پژوهش ترکیبی از شیوه‌های نیومن و ماکسول (هم‌سازی درونی و بیرونی، زاویه‌بندی نظری) استفاده خواهد شد. داده‌های نظریه برخاسته از داده‌ها، با استفاده از شیوه تطبیق پیوسته، گردآوری و تحلیل می‌شود. این شیوه علاوه‌براین که شیوه‌ای برای تحلیل داده‌ها است یک شیوه اعتباربخشی و اعتمادبخشی نیز محسوب می‌شود. به اعتقاد صاحب‌نظران: «نفس به‌کارگیری این روش، کافی است که خوانندگان را متقاعد سازد نتایج مطالعه، برخاسته از رویه‌های دقیق و نظام‌یافته گردآوری و تحلیل داده‌هاست» (Strauss & Corbin, 1990, p. 227).

در پژوهش حاضر نیز ابتدا با مشورت چند نفر از کارشناسان خبره در حوزه روش‌شناسی پژوهش و مطالعات جامعه‌شناختی و روان‌شناختی، در مورد تمام مراحل پژوهش تصمیم‌گیری شد. پس از آغاز مراحل عملی کار و در خلال انجام پژوهش، مراحل مختلف از سوی دو نفر از اساتید و همکاران پژوهشگر، مورد بررسی و بازبینی قرار گرفت و اصلاحات لازم در هر مرحله اعمال شد. در خلال مصاحبه‌ها نیز برای اطمینان از اعتبار داده‌ها، مطالب ثبت‌شده به تأیید مصاحبه‌شوندگان می‌رسید.

درمجموع، تلاش شد با مستندسازی دقیق تمام مراحل پژوهش، معیارهای ارزشیابی مطالعات کیفی به‌دقت مورد توجه قرار گیرد.

۷. تعریف شاخص‌ها

۷-۱. پول

اگرچه تا کنون اقتصاددانان تعریف جامع و مانعی از پول که بتواند همه ویژگی‌ها و وظایف پول را پوشش دهد، ارائه نکرده‌اند؛ اما می‌توان با کمی اغماض پول را به‌عنوان وسیله‌ای برای دادوستد که مورد قبول عموم افراد جامعه باشد، تعریف کرد. پول همان وسیله مبادله قانونی در هر کشور خاص است. به عبارت دیگر وسیله مبادله رایج و قانونی و در گردش هر کشور را پول می‌گویند که می‌تواند پول نقد، انواع چک و حواله‌های بانکی را نیز شامل شود. پول در حالت کلی دارای وظایف سه‌گانه زیر است:

۱- نقش مبادله‌ای؛ ۲- معیار سنجش ارزش، ۳- داشتن قابلیت حفظ ارزش. پول در حالت کلی شامل پول معیار^{۱۷} (پول نظام پولی یک کشور) است؛ پول کالایی^{۱۸} (ارزش ماهوی پول برابر ارزش اسمی)؛ پول اعتباری^{۱۹} (ارزش اسمی آن بیش از ارزش ماهوی)؛ پول جزئی^{۲۰} که (جزیی از پول اعتباری)؛ پول عاملی^{۲۱} (نوعی از پول کاغذی = که پشتوانه آن پول فلزی است)؛ پول امانی^{۲۲} (پول متکی به اعتبار credit money)؛ پول بدون پشتوانه^{۲۳} (ارزش آن از طرف دولت معین می‌شود) و پول پول قانونی^{۲۴} (دارای رواج قانونی) می‌باشد (خلعتبری، ۱۳۷۱، صص. ۳۳۲ و ۳۳۳).

۷-۲. رمزارزها

«رمزارز»^{۲۵} درواقع دسته‌ای از ارزهای دیجیتال است که در آن‌ها از پروتکل رمزنگاری (کدگذاری) برای انجام تراکنش‌های مالی استفاده می‌شود. اولین ارز دیجیتال به اسم بیت‌کوین توسط شخص یا گروهی ناشناس به نام ساتوشی ناکاموتو طراحی و عرضه شد. یکی از ویژگی‌هایی خاص ارز دیجیتال غیرمتمرکز بودن آن‌ها است. این بدان

17. Standard money
18. Commodity money
19. Taken money; (Subsidiary coinage)
20. Factional money
21. Represent active money
22. Fiduciary money
23. Fail money
24. Jegal tender
25. Cryptocurrency

معناست که هیچ گروه یا سازمانی آن‌ها را کنترل نمی‌کند. به بیان ساده‌تر برای انتقال رمزارزها نیاز به وجود بانک‌ها یا اشخاص ثالث نیست و می‌توان آن را مستقیم به شخص دیگری منتقل کرد. این نقل و انتقالات بر پایه سیستم‌های رمزنگاری مانند بلاک‌چین^{۲۶} انجام می‌گیرد.

برخی معتقدند که ارزهای مجازی پول نیستند و به نوعی برای انتقال منفعت و خدمت در جامعه به منظور تسهیل در مبادلات و انتقال ارزش استفاده می‌شوند و به همین دلیل معتقدند که ارزهای دیجیتال، کالایی سرمایه‌ای هستند و برخی دیگر بر این باورند که ارز دیجیتال ماهیت پولی دارد (میرزاخانی و سعدی، ۱۳۹۷، ص. ۳۰). با توجه به اختلاف مذکور و تعیین پول بودن یا نبودن آن لازم است به تعریف اقتصادی آن بپردازیم.

اقتصاددانان سه کاربرد اصلی برای پول را مطرح کرده‌اند: واسطه‌ای برای تبادلات، واحد حساب و ذخیره ارزش (کیوانلو شهرستانکی و ذوالفقاری، ۱۳۹۷، صص. ۵-۶). مخالفان پول بودن ارزهای دیجیتال بر این باورند که ویژگی‌های سه‌گانه فوق در مورد پول در مورد ارزهای دیجیتال به طور کامل تحقق نیافته است. طرفداران این نظریه معتقدند که ارزهای دیجیتال واسطه تبادلات نیستند، چراکه میان مردمان امروزی مرسوم نیست که از آن به عنوان وسیله‌ای برای تبادل ارز استفاده کنند و تعداد کسانی هم که از آن استفاده می‌کنند، اندک است. همچنین به خاطر نبود تصویب قانون، ماهیت و مالیت ارزهای دیجیتال از منظر فقه مقارن، صفت غیرقانونی را دارا هستند و به عنوان واحد حساب نیز به کار نمی‌روند (کیوانلو شهرستانکی و ذوالفقاری، ۱۳۹۷، صص. ۵-۶).

۳-۷. بلاک‌چین

واژه بلاک‌چین^{۲۷} ترکیبی از دو واژه بلوک و زنجیره است. این فناوری در حقیقت زنجیره‌ای از بلوک‌هاست.

در هر بلاک، هر اطلاعاتی می‌تواند ثبت شود، از جرم و جنایت‌های یک فرد تا جزئیات تراکنش‌های یک شبکه پولی مانند بیت‌کوین. در ارزهای دیجیتال، بلاک‌چین

26. Blockchain

27. Blockchain

جایی امن و مطمئن برای ذخیره سوابق تراکنش‌ها است؛ جایی که امکان دستکاری اطلاعات در آن وجود ندارد.

اطلاعات در بلاک‌ها ثبت می‌شوند و بلاک‌ها با هم به صورت زنجیره‌ای مرتبط می‌شوند. این زنجیره، بلاک‌چین را تشکیل می‌دهد.

بلاک‌چین یکی از فناوری‌های جدید و به‌روز دنیا در زمینه ارزهای دیجیتال بوده که به معنای زنجیره‌ای از اطلاعات دیجیتالی است که درون بلاک‌هایی از یک زنجیره ذخیره می‌شود. در بلاک‌های یک بلاک‌چین اطلاعات مختلفی از جمله سوابق معاملات ذخیره شده که همین امر سبب در امان ماندن اطلاعات می‌گردد. بلاک‌چین شامل انواع مختلفی بوده و توسط تمامی کاربران می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. بلاک‌چین نیز مانند بسیاری از فناوری‌های نوظهور دارای مزایا و معایب خاص خود بوده که کاربران می‌توانند با بررسی این مزایا و معایب برای استفاده یا عدم استفاده از این فناوری تصمیم‌گیری کنند.

۸. یافته‌های پژوهش

در این تحقیق با استفاده از رویکرد «نظریه زمینه‌ای»، که نوعی روش تحقیق کیفی است نسبت به جمع‌بندی مؤلفه‌های پژوهش اعم از عوامل محیطی، اجتماعی و مرتبط که باعث استفاده از رمزارزها از نگاه کارشناسان می‌شود، اقدام شده و پیامدهای مثبت و منفی، راهبردها و عوامل مداخله‌گر و شرایط زمینه‌ای بهره‌گیری از رمزارزها، استخراج و جدول مفاهیم و مقولات از داده‌های کیفیت تحقیق (جدول ۲) و مدل نظری فرصت‌ها و تهدیدهای بهره‌گیری از رمزارزها در مبادلات مالی (نمودار ۱)، ارائه شده است.

جدول (۲): مفاهیم و مقولات استخراج شده از داده‌های کیفی

مقولات	مؤلفه‌های پژوهش
نیاز و ضرورت مالی و اقتصادی	عوامل محیطی، اجتماعی و
تنوع بخشیدن به مبادلات مالی	مرتبط که باعث استفاده از
کمبود و نقایص بخش مالی و اقتصادی و لزوم جبران نیازها	رمزارزها می‌شود
بهره‌گیری از ظرفیت‌های جدید و امکانات بیشتر در مبادلات	پیامدهای مثبت بهره‌گیری از

مؤلفه‌های پژوهش	مقولات
رمزارزها	مالی
	ایجاد زمینه مشارکت و توسعه فعالیت‌های اقتصادی
	تحرك فقه از موضع انفعالی به موضع فعالی و تنوع‌بخشی به موضوعاتی نظیر اقتصاد اسلامی و...
	دورزدن تحریم‌ها و کارشکنی‌های اقتصادی دشمنان
	کمک به پرورش استعدادها و ظرفیت‌های اقتصادی کشور
	توجه به جنبه‌های فقه حکومتی از جمله قواعد فقهی لازم‌ر، اختلال نظام، اتلاف
	عدم نیاز به بانک و سیستم ربوی بانکداری
	ایجاد فرصت برای ارائه پول مورد نظر اسلامی
	مجهول بودن ضوابط و مقررات فعالیت با رمزارزها
	امکان پول‌شویی و کاهش قابلیت کنترل بر انتقال‌های مالی
پیامدهای منفی بهره‌گیری از رمزارزها	نظارت عمومی بین‌المللی بر عناصر اقتصادی یک کشور
	زوال و آسیب اقتصادهای کوچک و ضعیف
	غفلت از اهداف کلان اقتصاد اسلامی و دوری از شأن دینی در بهره‌گیری از رمزارزهای خارجی
	ورود و فعالیت افراد غیرمتخصص و غیرمرتبط به عرصه‌های تخصصی
	توزیع ناعادلانه ثروت
	عدم پابندی سیستم‌های مجازی به قوانین و مقررات
	استفاده از فرصت‌ها و ظرفیت‌های مفید و مناسب رمزارزها
راهبردهای بهره‌گیری از رمزارزها	تعریف جدید از رابطه سالم و مشروع مبادلات تجاری بر مبنای رمزارزها
	بهره‌گیری از ظرفیت‌های کشورهای اسلامی برای ایجاد

مؤلفه‌های پژوهش	مقولات
عوامل مؤثر (مداخله‌گر) در بهره‌گیری از رمزارزها	رمزارزهای مشترک
	حمایت از صنایع زیربنایی و مولد جامعه
	مطابقت با نظرات علما و مراجع دینی
	توجه به محدودیت واقعی و موانع قانونی بهره‌گیری از رمزارزها
	توجه به ظرفیت‌های مبادلات مبتنی بر رمزارز
	نظارت و ارزیابی مستمر براساس قوانین و مقررات
	پذیرش افکار عمومی
شرایط زمینه‌ای (شرایط اقتصادی، میزان دسترسی، ویژگی‌ها، نوع مبادلات، شناخت هنجارها) در بهره‌گیری از رمزارزها	پرهیز از اعطای ظرفیت‌های خاص اقتصادی و اجتماعی و رشد جریان‌های مالی غیرهمسو
	توجه به قوانین و مقررات اساسی و اسناد بالادستی و پرهیز از استفاده از قالب‌های متداول در معاملات رمزارزها
	توجه به موضوع باورپذیری، رضایتمندی و اقناع مخاطب
	پرهیز از معاملات مغایر و متضاد با دیدگاه‌های دینی

منبع: (یافته‌های پژوهش)

منبع: (یافته‌های پژوهش)

شکل (۱): مدل نظری فرصت‌ها و تهدیدهای مبادلات مالی مبتنی بر رمزارزها

نتیجه‌گیری

با توجه به فرصت‌ها و ظرفیت‌های رمزارزها، از جمله ایجاد زمینه مشارکت و توسعه فعالیت‌های اقتصادی و مبادلات مالی، کمک به پرورش استعدادها و ظرفیت‌های اقتصادی کشور، کاهش اثر تحریم‌ها و کارشناسی‌های اقتصادی دشمنان، بهره‌گیری از مواضع فعال و متنوع اقتصاد اسلامی، امکان ارائه پول موردنظر کشورهای اسلامی و...،

موضوع مبادلات مبتنی بر رمزارزها در اقتصاد اسلامی مهم و قابل توجه است و در صورت رفع موانع اساسی از جمله مجهول بودن ضوابط و مقررات فعالیت با رمزارزها و عدم پابندی سیستم‌های مجازی به قوانین و مقررات، امکان پول‌شویی و کاهش قابلیت کنترل بر انتقال‌های مالی، ایجاد زمینه نظارت عمومی بین‌المللی بر عناصر اقتصادی یک کشور و.... می‌تواند به بهره‌گیری بیشتر اقتصادی، اجتماعی و مالی از آن منجر شود.

همچنین تطبیق موضوعات مرتبط با رمزارزها، با نظرهای علما و مراجع دینی، توجه به محدودیت‌های واقعی و موانع قانونی بهره‌گیری از رمزارزها، توجه به ظرفیت‌های مبادلات مبتنی بر رمزارزها، نظارت و ارزیابی مستمر بر اساس قوانین و مقررات و پذیرش افکار عمومی مهم‌ترین عوامل مؤثر یا مداخله‌گر در بهره‌گیری از رمزارزها است. موضوعاتی نظیر پرهیز از اعطای ظرفیت‌های خاص اقتصادی و اجتماعی و رشد جریان‌های مالی غیرهمسو، توجه به قوانین و مقررات اساسی و اسناد بالادستی و پرهیز از قالب‌های متداول در معاملات رمزارزها، توجه به موضوع باورپذیری، رضایت‌مندی و اقناع مخاطب و درنهایت پرهیز از معاملات مغایر و متضاد با دیدگاه‌های دینی مهم‌ترین شرایط زمینه‌ای در بهره‌گیری از رمزارزها است.

در مدل نظری ارائه شده در این تحقیق با شرایط علی و سایر شرایط زمینه‌ای و عوامل مداخله‌گر، از پیامدهای متصور می‌توان نتیجه گرفت اقتصاد اسلامی در زمینه مبادلات مبتنی بر رمزارزها نه تنها منفعل نبوده بلکه دارای نظرهای دقیق و قابل توجهی می‌باشد؛ به عنوان نمونه پرهیز از مجهول بودن ضوابط و مقررات فعالیت با رمزارزها به دلیل دقت و امعان‌نظر در زمینه جلوگیری از ضرر (نفی قاعده ضرر) مقابله با امکان پول‌شویی و کاهش قابلیت کنترل بر انتقال‌های مالی و نظارت عمومی بین‌المللی بر عناصر اقتصادی یک کشور ناشی از موضوع مهم نفی سلطه بیگانگان (قاعده نفی سبیل) پرهیز از توزیع ناعادلانه ثروت و زوال و آسیب اقتصادهای کوچک و ضعیف، برای تعادل و توجه به اصل گردش سالم ثروت و تمرکززدایی و برقراری عدالت اقتصادی در جامعه بوده و در مجموع به اصل قوامیت اقتصاد برای اجتماع تأکید دارد.

در آخر اینکه مطابق این تحقیق در اقتصاد اسلامی، مبادلات مبتنی بر رمزارزها قابل توجه و نیاز بوده و پیامدهای مثبت آن می‌تواند به بهره‌گیری هرچه بیشتر از

ظرفیت‌ها و امکانات مالی و فعالیت‌های اقتصادی و مانعی برای تحرکات منفی دشمنان نظیر تحریم و تعرض مالی به حکومت اسلامی تلقی شود. ضمن آنکه برخی ملاحظات در پیامدهای منفی نیز ناشی از تدبیر و موضع فعال اقتصاد اسلامی بوده تا از رهگذر این پدیده نوظهور، موجب اضرار و تسلط بیگانگان نشده و به قوامیت اقتصاد برای اجتماع بیانجامد.

پیشنهادهای

با نگاهی به مطالعات صورت گرفته در باره رمزارزها می‌توان دریافت که رمزارزها کارکردهای پول سنتی و پول الکترونیک را در اقتصاد به عهده دارند و در بسیاری از موارد با قوانین شریعت و اصول و قواعد اسلامی مغایرت ندارند. بااین حال نظر به چالش‌ها و مسائلی که تا کنون در این زمینه وجود دارد، پیشنهاد می‌شود:

۱- با توجه به نو بودن موضوع رمزارزها و عدم شناخت عمومی، به‌ویژه از نگاه مراجع و به‌منظور وضع قوانین مناسب و نظارت دقیق در حوزه رمزارزها و تطبیق آن با نظرهای علما و مراجع دینی و بررسی همه‌جانبه موضوعات نوظهور در مباحث فقهی، نشست‌ها و همایش‌های علمی و تخصصی، پروژه‌های تحقیقاتی و کاربردی با هدف تهیه دستورالعمل‌های اجرایی مبتنی بر احکام اسلامی به‌ویژه از طریق استفتاء از مراجع و کسب نظرهای اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی انجام شده تا زمینه بهره‌گیری از این ظرفیت عظیم را در دنیای اسلام فراهم می‌آورد. همچنین با توجه به تحرک فقه از موضع انفعالی به موضع فعال و تنوع بخشی موضوعات اقتصاد اسلامی، به نظر می‌رسد می‌توان با تأسیس رشته‌ها و گرایش‌های دانشگاهی و همچنین تدوین دوره‌های آموزشی تخصصی در حوزه و دانشگاه، روند مبادلات مبتنی بر رمزارزها را تبیین و در صورت دریافت تأییدیه فقهی توسعه و تعمیق بخشید.

۲- از آنجاکه نتایج پژوهش بیان‌کننده تأکید مصاحبه‌شوندگان بر اهمیت مسائل مالی و اجتماعی در سطح کلان است و از طرفی تحریم‌های اقتصادی علیه کشورها به ابزاری برای تضعیف استفاده می‌شود و لزوم تعیین و پیگیری خط‌مشی سیاسی و

اقتصادی مبتنی بر اقتصاد اسلامی در کشورهای اسلامی مورد تأکید کارشناسان بوده است؛ از این رو شایسته است ضمن انجام مطالعات فنی و تخصصی و ارائه راهکارهای روزآمد و صحیح، فرصت‌های مناسب و بی‌بدیلی برای وحدت، وفاق و همدلی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در کشورهای اسلامی و کاهش اهرم‌های نظام سرمایه‌داری و تضعیف دول اسلامی از طریق دستگاه‌های دیپلماسی اتخاذ شود. در این زمینه، تعامل و همکاری بین‌بخشی به‌ویژه در وزارت اقتصاد و دارایی، وزارت امور خارجه و سایر دستگاه‌های مرتبط پیشنهاد می‌شود.

کتابنامه

- آذری، سکیه؛ افضل، روح‌الله و تارم، میثم (۱۴۰۰). بررسی احکام فقهی ارز مجازی، مطالعه موردی بیت‌کوین. فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، سال سوم، (۴)، ۱۰۱-۱۲۳.
- آقازاده، علیرضا (۱۴۰۱) بیت‌کوین چیست. پایگاه ارز دیجیتال: <https://arzdigital.com/what-is-bitcoin/>
- امینی‌نیا، عاطفه و جلیلی، سیده‌پریسا (۱۴۰۱). تحلیلی بر مزایا و معایب رمزارزها در توسعه اقتصاد بین‌الملل. مطالعات حقوق، (۲۵)، ۱۳۷-۱۴۶.
- ایمان، محمدتقی و آقاپور، اسلام (۱۳۸۶). تکنیک زاویه‌بندی در تحقیقات علوم انسانی. فصلنامه حوزه و دانشگاه، روش‌شناسی علوم انسانی، سال سیزدهم، (۵۲)، ۲۵-۴۳.
- ایمان، محمدتقی و محمدیان، منیژه (۱۳۸۷). روش‌شناسی نظریه بنیادی. روش‌شناسی علوم انسانی (حوزه و دانشگاه)، ۱۴ (۵۶)، ۳۱-۵۴.
- بیاتی، محمدحسین؛ جاودان، محمدصادق و زمانیان، حسین (۱۴۰۲). بررسی فقهی رمزارزها با تمرکز بر اشکالات ناشی از واحد مبادله‌بودن و ساختار الکترونیکی آنها. مطالعات اقتصاد اسلامی، ۲۳ (۸۹)، ۵-۳۳.
- جوادی پاشاکی، نازیلا و درویش‌پور، آذر (۱۳۹۸). مروری بر مفاهیم حساسیت نظری و بازاندهی در تحقیق کیفی. نشریه تحقیقات کیفی در علوم سلامت، سال هشتم، (۲)، ۵۷-۶۵.
- حسینی مقدم، سیدحسن و فرزین‌فر، به‌آرا (۱۳۹۸). تحلیل وضعیت زنجیره‌های بلوکی و معاملات ارزهای دیجیتال از منظر حقوق ایران و فقه امامیه. فصلنامه علمی تخصصی پژوهشنامه حقوق فارس، (۵)، ۲۷-۴۵.

- خلعتبری، فیروزه (۱۳۷۱). مجموعه مفاهیم بانکی و بین‌المللی. تهران: شباویز.
- خورسندی کوچصفهانی، زهرا و چیتسازان، مرتضی (۱۴۰۰). واکاوری ارزش‌های دیجیتال از منظر فقه و حقوق. فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای فقه، (۲).
- ذکایی، سعید (۱۳۸۱). نظریه و روش در تحقیقات کیفی. فصلنامه علوم اجتماعی، (۹).
- ربانی موسویان، سیدعلی (۱۳۹۹). مشروعیت رمزارزها از منظر فقه حکومتی و فردی. پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، ۱۶ (۶۰)، ۵۳-۷۶.
- رجبی، ابوالقاسم (۱۳۹۷). ارزش مجازی، قانون‌گذاری در کشورهای مختلف و پیشنهادها برای ایران. گزارش کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۶۷۵-۶۴۹.
- رنجبر، هادی؛ حق‌دوست، علی‌اکبر؛ صلصالی، مهوش؛ خوشدل، علیرضا؛ سلیمانی، محمدعلی و بهرامی، نسیم (۱۳۹۱). نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع. مجله دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۱۰ (۳)، ۲۳۸-۲۵۰.
- رنجبر، هادی؛ حق‌دوست، علی‌اکبر؛ صلصالی، مهوش؛ خوشدل، علیرضا؛ سلیمانی، محمدعلی و بهرامی، نسیم (۱۳۹۱). نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع. مجله دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۱۰ (۳)، ۲۳۸-۲۵۰.
- سلیمانی‌پور، محمدمهدی؛ سلطانی‌نژاد، حامد و پورمطهر، مهدی (۱۳۹۶). بررسی فقهی پول مجازی. دوفصلنامه تحقیقات مالی اسلامی، سال ششم، (۱۲).
- صدای حوزه (۱۳۹۹). نگاه فقهی به ارزش دیجیتال. پایگاه صدای حوزه: <https://v-o-h.ir/?p=5714>
- غلامی معاف، کامیل؛ رمضانیان، محمدرحیم و فریدی، مرضیه (۱۴۰۰). رمزارز بیت‌کوین و خدمات ملی و فراملی آن. فصلنامه پژوهش‌های معاصر در علوم مدیریت و حسابداری، سال سوم، (۸).
- فتحی نجفی، طاهره و لطیف‌نژاد رودسری، رباب (۱۳۹۵). مشاهده در رویکرد گراند تئوری: یک مطالعه مروری. تحقیقات کیفی در علوم سلامت، ۵ (۲)، ۲۲۱-۲۲۹.
- فرقان دوست‌حقیقی، کامبیز و نداف، رضوانه (۱۳۹۶). مروری بر رمزارزها، فرصت‌ها و تهدیدها. ماهنامه امنیت اقتصادی، (۴۵)، ۱۴۰-۱۵۳.
- فلیک، اووه (۱۳۹۰). درآمدی بر تحقیق کیفی. ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
- کریستیانز، کلیفورد جی (۱۳۸۵). فناوری و نظریه سه‌وجهی رسانه (بازاندیشی درباره رسانه، دین و فرهنگ، استوارت ام. هوور، نات لاندبای). تهران: انتشارات سروش.

کشاوری، محمدرضا؛ رضایی صدرآبادی، محسن و رعایائی، مهدی (۱۴۰۲). تحلیل فقهی - اقتصادی مالیت رمز ارزها در اقتصاد اسلامی. نشریه مطالعات اقتصاد اسلامی، ۱۵(۱)، ۷۹-۱۲۲.

کیوانلو شهرستانی، زهرا و ذوالفقاری، سعید (۱۳۹۷). بیت‌کوین (ارز دیجیتال) و اقتصاد. چهارمین کنفرانس ملی دستاوردهای نوین در برق و کامپیوتر و صنایع، مجتمع آموزش عالی فنی و مهندسی اسفراین.

محمدی، مجید (۱۳۸۲). دین و ارتباطات. تهران: کویر.

موسویان، سیدعلی (۱۳۹۹). مشروعیت رمزارزها از منظر فقه حکومتی و فردی. فصلنامه فقه و حقوق اسلامی، سال شانزدهم، (۶۰)، ۵۳-۷۵.

میرزاخانی، رضا و سعدی، حسینعلی (۱۳۹۷). بیت‌کوین و ماهیت مالی فقهی پول مجازی. مجله جستارهای اقتصادی، (۳۰).

نوروزی، احمد و شعبانی، احمد (۱۳۹۰). بررسی فقهی انتشار رمزارز نفت‌پایه توسط جمهوری اسلامی ایران. مطالعات اقتصاد اسلامی، ۱۴(۱)، ۱-۳۷.

Gholami Maaf, K.; Ramazaniayn, M. R. & Faridi, M. (2021). Cryptocurrency of Bitcoin and its national and international services. *Journal of Contemporary Research in Management and Accounting Science*, 3(8).

Glaser., B. G. & AL. Strauss (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. NewYork: Aldine de Gruyter.

Strauss, A. & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research Grounded theory proceduresand techniques* Newbury Park: Sage Publications.

Strauss, A. & J. Corbin (1990). *Basics of qualitative research Grounded theory proceduresand techniques*, Newbury Park: Sage Publications.

References

Aghazadeh, A. (2022). <https://arzdigital.com/what-is-bitcoin/>

Amini Niya, A. & Jalili, S. P. (2022). An analysis of advantage and disadvantage of Cryptocurrency in international economics development. *Journal of Legal Studies*, 6(25), 137-146. (In persian).

Azari, S.; Ruhollah Afzali, R., & Tarom, M. (2022). A Study of the Jurisprudential Rules of Virtual Currency: A Case Study of Bitcoin. *Economics Jurisprudence Studies*, 3(4), No 11. 101-123. (In persian).

Bayati, M.; Hossein, Javadan, M. S. & Zamaniyan, Hossein (1402) in the research "Jurisprudential investigation of cryptocurrencies with a focus on the problems caused by the unit of exchange and their electronic structure", *Islamic Economic Studies*, 23(89), 33-5. (In persian).

Fathi Najafi, T. & Latfnejad Roudsari, R. (2016). The role of observation in

- grounded theory: a narrative review. *Journal of Qualitative Research in Health Sciences*, 5(2), 221-229. (In persian).
- Flic, U. (2006). *An introduction to qualitative research*. (H. Jalili, 2011). Tehran. Nashre Nai.
- Forghandoost Haghighi, K. & Naddaf, R. (2017). A review on cryptocurrencies, opportunities and challenges. *Modern Research Approches in Management and Accounting*, 9(3), 61-74. (In persian)
- Gholami Maaf, K.; Ramazaniayn, M. R. & Faridi, M. (2021). Cryptocurrency of Bitcoin and its national and international services. *Journal of Contemporary Research in Management and Accounting Scince*, 3(8).
- Gholami Maaf, K.; Ramazaniayn, M. R., & Faridi, M. (2021). Cryptocurrency of Bitcoin and its national and international services. *Journal of Contemporary Research in Management and Accounting Scince*, 3(8), (In persian)
- Glaser., B. G. & AL. Strauss (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. NewYork: Aldine de Gruyter.
- Glaser., B. G. & AL. Strauss (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research* New York: Aldine de Gruyter.
- Hossaini Moghadam, S. H. & Farzin Far, B. A. (2019). Analysis of blockchains and transactions of cryptocurrency in view of Iran's law and Imamiah Jurisprudence Specialized Journal Science of Frase' Law, (5), 27-45. (In persian)
- Iman, M. T. & Aghapour, Islam. (2007). Triangulation technique in human science reserahes. *Seminary & Universities Journal, Methodology od Social Science*, 13(52), 25-43. (In persian).
- Iman, M. T. & Mohammadian, M. (2008). Methodolgy of Grounded Theory. *Methodology of Social Sience and Humanity Journal*, 14(56), 31-54. (In persian)
- Javadi Pashaki, N. & Darvishpour, A. (2019). The Review of theoretical sensitivity and reflexivity concepts in qualitative researches. *Journal of Qulitative Research in Health Science*, 8(2), 57-65. (In persian)
- Kaivanloo Shahrestanaki, Z. & Zolfaghari, S. (2018). Bitcoin (cryptocurrencies) and Economy. *The 4th new Achivments in Electrical, Computer and Industrial Engineering*, Sfaraien. (In persian)
- Khazuri, M. R.; Zaei. Sadrabadi, M. & Raayai, M. (1402). Jurisprudential-Economical Analysis of the Code of Values in Islamic Economy. *Journal of Islamic Economics Studies*, 15(1), 79-122. (In persian)
- Khelatbari, F. (1992). *Coollection of Bank Concepts and International*. Tehran, Shabaviz Press. 1st Edition. (In persian)
- Khorsandi Koochesfahani, Z. & Chitsazan, M. (2020). Analysis of cryptocurrency in view of jurisprudence and law. *Interdisciplinary Journal of Jurisprudence*, 1(2), 1-24. (In persian)
- M. H. N. L. (1997). *Rethinking media, religion, and culture*. Tehran, Sroush Press. (In persian)
- Mirzakhani, R. & Saadi, H. A. (2018). Bitcoin and the Financial-Legal Nature of Digital Money. *Journal of Iran's Economy Essays*, 15(30), 71-92. (In persian)

- Mohammadi, M. (2013). Religion and Communication. Tehran, Kavir Press. (In persian)
- Rabbani Mosaviyan, S. A. (2020). The Legitimacy of Cryptocurrency in Governmental and Individual Jurisprudence. Journal of Jurisprudence and Law Reseraches, 16(60), 53-76. (In persian)
- Rajabi, A. (2018). Cryptocurrency, Legislate in different countries and comments for Iran. Report of Islamic Parliament Research Center of The Islamic Republic of Iran, 649-675. (In persian)
- Ranjbar, H.; Haghdost, A. A.; Salsali, M.; Khoshdel, A.; Solaimani, M. A. & Bahrami, N. (2012). Sampling in qualitative researches: a guidnece for start. Annals of Military and Health Sciences Research, 10(3(39)), 250-238. (In persian)
- Soleymanipour, M. M.; Soltaninejad, H. & Pourmotahar, M. (2017). Jurisprudential Investigation into Virtual Money. Islamic Financial Research, 6[2(12)], 167-192. (In persian)
- Strauss, A. & Corbin, J. (1990). Basics of qualitative research Grounded theory proceduresand techniques Newbury Park: Sage Publications.
- Strauss, A. & J. Corbin (1990). Basics of qualitative research Grounded theory proceduresand techniques Newbury Park: Sage Publications.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی